

УДК 343. 13

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1533-9213>

ДО ПИТАНЬ ПОДАЛЬШОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні передові країни світової спільноти прагнуть до того, щоб в основу законодавства, що регламентує кримінальне судочинство, були покладені міжнародні стандарти, такі як повага честі та гідності особи, забезпечення права на захист, презумпція невинуватості, доступ до правосуддя та ін. Вказаний чинник спонукав до значних змін в законодавстві різних держав, що зокрема, викликало необхідність прийняття у 2012 р. нового КПК України. Початковий аналіз його новел і перші відгуки про його положення дозволяє стверджувати, що кримінальне процесуальне законодавство України стало більше орієнтуватися на західні зразки, а законодавець у повній мірі врахував досвід європейського законотворення останніх років. Найбільш яскраво ця тенденція проявилася в нормативному регулюванні досудового розслідування.

Колишня модель кримінального процесу України передбачала наявність двох досудових стадій, а саме стадії порушення кримінальної справи та досудового розслідування, яка, у свою чергу, реалізовувалася у формі досудового слідства та дізнання. Законодавець цілком слушно відмовився від інституту порушення кримінальної справи, а отже, згідно з положеннями, передбаченими п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України початковий етап досудового розслідування є принципово новим і розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Така зміна структури та змісту досудового розслідування як серед науковців, так практиків до цього часу сприймається далеко неоднозначно. Так, зокрема, противники даних новел наголошують на тому, що відмова від стадії порушення кримінальної справи і розслідування за всіма зареєстрованими заявами та повідомленнями спричинило необґрунтоване збільшення кримінальних проваджень за рахунок відсутності фільтра для перевірки інформації, що не містять відомостей про подію злочину. Тим самим, на їх думку, слідчі перевантажені в ході розслідування зайвою роботою за заявами і повідомленнями, які не мають ознак кримінального правопорушення, що істотно знижує ефективність роботи.

У свою чергу, прихильники відмови від стадії порушення кримінальної справи аргументують свою підтримку даної новели

оптимізацією та прискоренням досудового провадження, що дозволяє не дублювати перевірочні дії в стадії порушення кримінальної справи і слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування. Крім того, у разі обов'язковості розслідування за всіма заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення знімається проблема необґрунтованих відмов у порушенні кримінальної справи. Також, на думку окремих дослідників, дослідча перевірка суперечить інтересам оперативності виявлення злочину та прийняття у зв'язку з тим обґрунтованих процесуальних рішень.

Одним із суттєвих та принципових аргументів за скасування стадії порушення кримінальної справи також виступає повна відмова від подібного механізму в інших моделях кримінального процесу, яких дотримуються провідні країни світу. Дана стадія там поглинається процедурою дізнання, метою якого є встановлення не процесуальними способами поліцією події злочину та особи, яка його вчинила. Про це ж свідчить і історичний досвід кримінального судочинства Російської імперії, у складі якої перебувала значна частина України. Традиційно найбільший інтерес серед джерел процесуального дореволюційного права представляє Статут кримінального судочинства 1864 р. Аналіз дізнання цього періоду дозволяє зробити висновок про його близькість до процедури дослідчої перевірки заяв та повідомлень про злочин, що була передбачена положеннями КПК України 1960 р. та яка існує і досі в більшості КПК країн пострадянського простору. Крім цього, на відміну від європейської моделі, дізнання більшості країн колишнього СРСР розпочинається з винесення постанови про порушення кримінальної справи і здійснюється виключно процесуальними методами. Разом з тим, оцінка ефективності вітчизняного інституту дізнання має здійснюватися виключно через практичну складову, яка на сьогодні з відомих причин відсутня.

У даному контексті слід зазначити, що на пострадянському правовому просторі також йде поступова відмова від стадії порушення кримінальної справи (Грузія, Казахстан, країни Балтії, Молдова).

Ще однією суттєвою новелою КПК України стала зміна моделі кримінального переслідування на досліджуваній стадії кримінального процесу. Так, згідно з чинним законодавством підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду (ст. 42 КПК України). Отже, законодавець відмовився від інституту обвинуваченого у процесі досудового розслідування, але у положеннях вищевказаної норми поєднав підстави набуття особою

статусу підозрюваного, обвинуваченого, що безпосередньо має сприяти забезпеченню їх прав та законних інтересів. Разом з тим, положення КПК України, що стосуються процедури та способів вручення письмового повідомлення про підозру, не в повній мірі відповідають міжнародному досвіду. Зокрема, це стосується випадків, за яких слідчий або прокурор не мають можливості безпосередньо вручити особі таке повідомлення та вступають правила, передбачені главою 6 КПК України «Повідомлення». Окреслене питання підлягає обов'язковому подальшому дослідженню та нормативному закріпленню у положеннях законодавства.

У зв'язку з вказаним слід стверджувати, що досудове розслідування у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України повністю відмовилося від радянської та пострадянської моделі, зарано. Разом із тим здається, що нова модель досудового провадження, запропонована чинним законодавством, є проміжною і спрямована на поступову адаптацію судових та правоохоронних органів держави до континентальної моделі кримінального процесу з подальшим реформуванням досудового розслідування за європейським зразком.